

ALEŠ KABÁTEK

Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha

Problematika generací jako sociálních objektů a subjektů společenské kontinuity a diskontinuity je v naší současné situaci akcentována třemi různě obecnými skutečnostmi: celosvětovými procesy vývojové akcelerace, nezbytnými změnami rozvojových trajektorií v socialistických zemích a historicky vytvořenou, dlouho nedostatečně reflektovanou a tím umocňovanou potřebou generační proměny decizních struktur naší společnosti. Tímto konstatováním nechceme vyvolat dojem, že jádro současných problémů naší společnosti leží v generační otázce a že klíčem k jejich řešení je generační obměna. Generace nejsou rozhodujícím subjektem společenského pohybu, a proto generační poruchy mohou „pouze“ brzdit společenský vývoj, a naopak jejich odstranění může být katalyzátorem nastoupených změn. Nicméně různá vývojová období společnosti (revoluční, stagnační, regresivní) úzce souvisejí s charakterem vztahů mezi generacemi, zvláště s prostorem, který je vytvářen pro sebevyjádření a uplatnění mladé generace.

Dosud nedokážeme přesně určit nakolik stagnační vývoj v posledních desetiletích, způsobený deformacemi a zatlačováním mnoha hodnot, norem a mechanismů, jež společensky efektivním způsobem aktivizují produktivní síly člověka, vytvořil z nastupující generace subjekt kontinuity překonaných „oficiálních“ sociálně ekonomických, morálně politických a jiných paradigmat a neoficiálních způsobů, jimiž se lidé „naučili“ kompenzovat důsledky deformací a nedostatků socialistické skutečnosti.

Je otázkou, zda a v jaké míře mladá generace chápe formální a utilitární společensko-politickou angažovanost, orientaci na tzv. druhou ekonomiku, fenomén průměrnosti ve vzdělávání i pracovní sféře, privatizaci v rodině, konzumně konformní přístup ke kulturním hodnotám, závist, intoleranci, defétismus a další, stále markantnější společenské jevy, jako zcela normální hodnoty a projevy způsobu života v socialistické společnosti. Otázka má pochopitelně i svou inverzní podobu: do jaké míry nesporné pozitivní, ale i všechny uvedené a další negativní stránky předchozího vývoje vedly k rezistenci nové generace vůči překonanému, nakolik ji podnítily (v souladu nebo i v rozporu s novými prvky společenské skutečnosti) k tomu, aby formovala nebo se alespoň podílela na formování rozvojetvorných alternativ společenského života.

Stále více je zřejmé, že k zodpovězení těchto otázek nestačí poznat jen hodnoty současné mládeže a komparovat je s proklamovanými potřebami sociálního rozvoje. Důležité je umět predikovat proměny těchto hodnot za hranicemi mládí generace v konkrétně historicky

a sociálně určených situacích. Předpokladem k tomu je longitudinální výzkum generací. Zájmem o longitudinální výzkum generační struktury vstupuje sociologie mládeže výrazněji než dosud do komplexu výzkumu sociální struktury společnosti i do výzkumu ontogenetických a sociogenetických fází, který je předmětem řady věd o člověku a společnosti. Z toho však také pro sociologii mládeže vyplývá úkol: alespoň parciálně (z hlediska svého hlavního zájmu – mládeže) přispět k rozpracování kategoriálního aparátu a konceptuálních rámců výzkumu hraničních a interdisciplinárních oblastí, mezi něž bezesporu patří i problematika generační struktury a generačních proměn. K tomuto úkolu se hlásí stále více našich i zahraničních sociologů mládeže. (1)

Vymezení a struktura generačních skupin

Generačními skupinami rozumíme sociální skupiny, které spojuje dobově ovlivněné (i když primárně sociálně třídně diferencované) myšlení a jednání [Kon 1971]. Specifické rysy generačních skupin jsou určeny konkrétně historickými podmínkami, neopakovatelnými ekonomickými, společensko-politickými a kulturními poměry, na jejichž základě a v interakci s nimi se uskutečňuje sociální vývoj těchto skupin a jsou identifikovány, vyjadřovány a uspokojovány jejich sociálně diferencované potřeby a zájmy. Z toho, co bylo řečeno vyplývá, že generační analýza zpravidla nevysvětluje podstatné a rozhodující procesy v sociální struktuře a dynamice společnosti, ale významně doplňuje sociálně třídní analýzu a umožňuje lépe pochopit sociálně historické souvislosti určujících společenských procesů. V rámci sociálně třídních analýz mimo jiné vede k permanentnímu prověřování a potřebné inovaci jejich konceptuálních schémat. (2)

Hovoříme-li o generačních skupinách rozlišujeme tři základní úrovně. Nejobecnějším typem generačních skupin jsou *konkrétně historické generace*, velké, sociálně diverzifikované skupiny, které jsou nositeli relativně specifických generačních kultur, jež jsou způsobem akceptace kulturního dědictví i prostředkem kulturního sebepoznání, sebeurčení a sebevyjádření v daných konkrétně historických podmínkách. (3) Konkrétně historické generace jsou

(1) Z našich autorů se v poslední době k otázkám sociálně třídních proměn generací a generačních proměn sociálně třídní struktury vyjádřil D. Holda [Holda 1988], P. Sak [Sak a kol. 1988], L. Macháček [Macháček 1988] a další. Z autorů ostatních socialistických zemí připomeňme v této souvislosti práce I. V. Bestuževa-Lady [Bestužev-Lada 1988], I. Iljinského [Iljinskij 1988], ze západních sociologů M. A. Matthijssena [Matthijssen 1988] a J. Hood-Williamse [Hood-Williams 1984].

(2) Např. výzkumy mládeže již několik let ukazují, že významným faktorem, jenž mění sociálně ekonomické podmínky a vědomí lidí, a tudíž i jejich sociálně třídní pozici, je vztah k tzv. druhé ekonomice. Participaci na druhé ekonomice lze identifikovat ve všech tradičně uvažovaných sociálně třídních skupinách. Obligátní třídy a vrstvy socialismu však tato participace výrazně rozděluje na skupiny, které jsou v různé míře a v různých formách subjekty druhé ekonomiky a na ty, kterých se existence druhé ekonomiky nedotýká, resp. jsou jejími objekty. Podobně existují i další faktory (např. vazba na systém privilegií spojený s určitými skupinami ve sféře decize, se skupinami, které pracují v zahraničí apod.), jež intervenují do strukturace socialistické společnosti, ale které tradiční kritéria zařazení jedince či skupiny do sociálně třídního celku nepostihují. Vůči těmto relativně novým faktorům sociálně třídní diferenciace je zpravidla „nejotevřenější“ nová generace a lze je proto na základě generačních analýz včas identifikovat.

(3) V minulém století získal pojem generace (např. generace 90. let) určité obrysy jediné tehdy, pokud se vymezil teritoriálně (alespoň se určil stát) a sociálně třídně. V období po 2. světové válce se setkáváme se stále větším počtem kulturních prvků, které jsou příznačné pro většinu mládeže v hospodářsky vyspělých zemích. „Teritoriální“ upřesnění generace poněkud ztrácí na významu, stále častěji se např. obecně hovoří o mládeži na Západě nebo o mladé generaci v socialistických zemích. Zvlášť pokud jde

vnitřně diferencovány jednak sociálně, především v závislosti na (výchozích, aktuálních a cílových) sociálně třídách statusech jednotlivců a skupin a jednak – zvláště pokud jde o mladou generaci – specifickými kulturními styly, které nemusí mít zjevný sociálně třídní charakter, neboť v soudobých vyspělých společnostech jsou generační kulturní styly mnoha svými fenomény „otevřeny“ – i když s určitými sociálně třídami, etnickými a dalšími omezeními – většinou mladých lidí a jsou také často výsledkem aktivity mládeže z různých tříd a vrstev. (4)

Kolem těchto generačních kulturních stylů (například kolem kultury hippies, punkové kultury, kultury jež se váže na rozvoj osobních počítačů a videa, na ekologické hnutí apod.) se formují agregáty skupin – *generačně kulturní seskupení*. Tato seskupení lze poměrně snadno identifikovat a specifikovat pomocí dominantních zjevných znaků (oblečení, účes, ozdobné prvky, slang, hudební orientace, převažující aktivity volného času, manifestované hodnoty a cíle atd.). Obtížnější a problematičtější je jejich určení na základě znaků, které obrazy často skryté významy a funkce určitého chování a vztahů uvnitř seskupení i mimo ně. (5) Poznání generačně kulturních seskupení je komplikováno nekonzistentností a značnou proměnlivostí většiny generačně kulturních stylů v závislosti na sociálních, historických, teritoriálních, etnických a jiných podmínkách. (6)

Konkrétnímu sociologickému poznání jsou nejpřístupnější malé *generačně zájmové skupiny*, utvářené bezprostředními a neformálními vztahy a integrované určitými ontogeneticky a především dobově specifickými potřebami a zájmy, jež nacházejí své kulturní vyjádření v konkrétním obsahu a způsobu činnosti těchto skupin a v jejich výsledcích. Přístupnost této

o mládež v socialismu, dochází v důsledku sblížování sociálně třídních skupin společnosti k ústupu tradičních kulturních rozdílů daných sociálně třídami příslušností mladého člověka. Toto tvrzení nepopírá vznik a prohlubování nových diferenciálních procesů a s nimi spjatých skupin mládeže – veksláci, tzv. zlatá mládež apod. – které se výrazně odlišují. V příštích desetiletích, kdy se pravděpodobně existující společenské systémy budou všestranně ovlivňovat prostřednictvím široké výměny informací, zboží a lidí, budou zvýrazněny všeobecné kulturní generační rysy, dojde k internacionalizaci generací. Neznamená to však, že zaniknou specifické etnické, sociálně třídní, vzdělanostně profesní a jiné generačně nesené kultury. Mimo jiné v těchto kulturních specifikách budou všeobecné prvky evropské či celosvětové kultury nacházet významný zdroj svého pohybu.

(4) Příslušnost mladého člověka k určitým kulturním seskupením – stylům – je ve vyspělých společnostech stále méně ovlivňována sociálně třídami, jak tomu bylo v minulosti a jak tomu dosud je v méně rozvinutých zemích. Osvojení určitých stylů je pro stále větší počet mladých lidí věcí alternativní, je výsledkem volby. Nelze však z toho vyvozovat, že „volba“ stylů není závislá na sociálně třídách, vzdělanostně profesních a dalších znacích. Vztah mezi těmito znaky a osvojením si určitých stylů není předeterminován, nicméně korelace sociálně ekonomických a kulturních znaků je dosud významná v kapitalistických i socialistických zemích.

(5) Např. styl „punk“ prošel ve svých třech základních vývojových etapách značnými změnami. Významné jsou i odlišnosti v podobách punku v USA, Velké Británii a ostatní západní Evropě a v socialistických zemích [Svítek 1987].

(6) Ve výzkumu [Vybrané 1989], o jehož předběžné výsledky se na některých místech této práce opíráme, byly k postižení identifikace mladých lidí s určitými kulturními generačními styly a ke specifikaci těchto stylů v našich současných podmínkách použity dvě komplementární baterie otázek. První z nich pomocí škály postihuje vztah respondenta k určitým víceméně ustáleným pojmenováním stylů (např. punkové, rokeři, fotbaloví fanoušci-vlajkonosi, ekologové-ochránci přírody atp.) počínaje přihlášením se k členství až po antipatii. Tato subjektivní dimenze vztahu k určitému stylu je doplněna objektivními indikátory, baterií otázek, které zjišťují reálné činnosti mladých lidí ve volném čase, způsob úpravy, oblékání, hudební orientaci atp. Komparace dat obou baterií umožňuje jak přesnější závěry o participaci mladých lidí v jednotlivých kulturních stylech, tak i pro interpretaci nezbytnou míru poznání reálného obsahu těchto stylů.

nejnižší úrovně generačních skupin sociologickému a sociálně psychologickému zkoumání se odráží v orientaci výzkumů, které se na Západě problematikou generačních skupin zabývají: většina zkoumá elementární generačně zájmové skupiny [Halinan 1980; Cusick 1973; Horrock 1976 aj.] a jen výjimečně rozšiřují svou optiku na generační seskupení [The Social 1975]. Sociologická analýza generačně kulturních seskupení je často nahrazována „etnografickými“ studiemi generačně kulturních stylů [Resistance 1976]. Existují práce, které se zabývají i nejvyšší úrovni generačních skupin – konkrétně historickými generacemi a jejich poslušností [Matthijssen 1989], ale nutno poznamenat, že mají převážně obecně teoretickou povahu a jejich vztah k empirickým výzkumům je složitě zprostředkovaný. V socialistických zemích je výzkum generačních skupin a generační kultury v počátcích. Ve srovnání s výzkumem procesů, jež jsou pro utváření kvality nové generace bezesporu meritorní (vzdělání, profesionální adaptace apod.), ale v nichž se nastupující generace jako sociální subjekt spíše formuje, než výrazně projevuje, byly v minulosti poněkud opomíjeny oblasti, které objektivně poskytují největší prostor pro vyjádření generačních specifík (zájmové sdružování, kulturně tvůrčí činnosti, módní chování, vědeckotechnická tvořivost, apod.). O to významnější jsou předběžné teoreticko-sociologické analýzy, které reagují na bouřlivý rozvoj především tzv. „neformálních“ generačně zájmových skupin, což platí především o situaci v SSSR a některých dalších socialistických zemích [Iljinskij 1987; Kon 1987; Bestuzev-Lada 1988 aj.].

Analýza místa a úlohy generačních skupin ve společenské struktuře a reprodukci vyžaduje sledovat všechny jejich naznačené úrovně: konkrétně historické generace, generačně kulturní seskupení i elementární generačně zájmové skupiny. Bez analýzy malých, bezprostředně sociálně třídně určených generačně zájmových skupin a zprostředkovaně sociálně třídně ovlivněných generačně kulturních seskupení nelze vytvořit seriózní obraz konkrétně historické generace, zachycující její strukturu a vysvětlující její vnitřní rozpory a rozpory ve vztahu ke společenskému celku, resp. ve vztahu k jiným generacím. Naopak zúžení analýzy jen na malé generačně zájmové skupiny a absence zobecnění vyššího řádu (na úrovni generačně kulturních seskupení a konkrétně historických generací) do značné míry znemožňuje postihnout specificky generační prvky, které vypovídají o předpokladech, možnostech i omezeních vstupu nových generací do procesů společenské reprodukce. Takto redukovaný výzkum generačních skupin má sociálně psychologickou, ale méně sociologickou relevanci, neboť reflektuje převážně jen vztahy jedince a generační skupiny a stranou pozornosti zpravidla nechává vztahy generační skupiny a společnosti. Logicky pak mnohé z výzkumů tohoto typu vedou k nedostatečné percepci historické a sociálně třídní podmíněnosti sledovaných jevů v generačně zájmových skupinách [Biddle-Bank-Merlin 1980; Sebal-White 1980 aj.].

Naznačený široký přístup ke generačním skupinám vyžaduje uvažovat o jejich významu ve společnosti ze dvou základních hledisek: jednak jako o skupinách, které se historicky utvořily a vstoupily do procesů společenské reprodukce a dnes představují významný faktor dynamiky těchto procesů, a jednak jako o skupinách, které sehrávají nezastupitelnou roli v utváření osobnosti člověka (zvláště v mládí). Obě uvedená hlediska jsou dialekticky spjata a ani jedno nelze při analýze generačních skupin opomenout.

K oběma uvedeným aspektům se blíže vyjádříme na základě poznatků, které se vztahují k mladé generaci. Toto zúžení předmětu není koncepčním záměrem. Rozhodně se nedomníváme, že problematika generačních skupin končí mládím. V jistém slova smyslu je tomu spíše naopak. Vycházíme-li z koncepce generace jako výsledku společenského zrání mládeže v historicky neopakovatelných podmínkách [Kabátek-Sak 1989], je zřejmé, že generační skupiny mladých lidí jsou z hlediska svého sociálního (i generačního) profilování více či méně „nehotové“. Z generace v biologicko-demografickém významu se teprve stává generace v sociologicko-historickém smyslu. Nicméně právě tyto nehotové a značně proměnlivé

generační skupiny (mládeže) jsou sociologicky patrně nejzajímavější. Je to dáno řadou okolností: v mládí se utvářejí mnohé podstatné sociokulturní znaky, které s sebou generace nese (někdy zjevně, jindy skrytě) do dalších etap své existence (7). I když ve středním věku a ve stáří se tyto znaky dále vyvíjejí a proměňují, relevance a frekvence těchto proměn je ve srovnání s procesy, jež probíhají v mládí, nesrovnatelně nižší. V mládí jsou generační sociokulturní znaky zjevné a často manifestované, a to přesto anebo právě proto, že nesou známky nehotovosti, nezralosti.

Generační skupiny se nejzřetelněji a ve všech svých dimenzích (tj. jako konkrétně historické generace, generačně kulturní seskupení i generačně zájmové skupiny) projevují v mládí. Postupně člověk opouští generačně zájmové skupiny [Vybrané 1989] a orientuje se na jiné, převážně generačně heterogenní skupiny (rodina, pracovní skupina apod.). Kontakt se svou generací udržuje prostřednictvím internalizovaných vztahů ke generační kultuře, kterou prostřednictvím svých pozic a rolí v širších a významnějších strukturách vnáší do kultury své třídy, etnické skupiny a celé společnosti. Mimo jiné v důsledku toho se rozplývají kontury specifické generační kultury, jež jsou zjevné v mládí. Dochází k metamorfóze vztahů a specifických kulturních znaků vytvořených v generačních skupinách. To, co bylo funkční pouze v procesu emancipace mladého jedince a generace postupně odpadá a zůstávají jen ty generačně specifické prvky, které čas prověřil a společnost (třída, etnická skupina apod.) akceptovala jako účelnou inovaci své kultury.

Pro předěl mezi mládím a středním věkem a pro celý střední věk je typický ústup generačních znaků, jejich vytěšňování znaky sociálně třídními, profesními a jinými. Ve stáří opět poněkud vystupují generační znaky na povrch (i když s mnohem menší intenzitou a s jiným obsahem než v mládí) jako reminiscence společně prožitého a především v důsledku sociálně homogennější situace starých lidí, jejich objektivně zúžených potřeb, zájmů a obdobných problémů.

„Renesance“ generačního seskupování a generační kultury ve stáří, stejně jako ztráta vztahů ke generačně zájmovým skupinám a generačně kulturním seskupením ve středním věku, i celá řada dalších otázek, jež souvisejí s proměnami generací v historickém pásmu jejich existence, bezesporu patří do výkladového rámce prezentovaného pojetí generačních skupin, ale jejich zodpovězení značně přesahuje možnosti jedné stati i našeho poznání. Základním limitujícím faktorem je skutečnost, že se zatím nemůžeme opřít o poznatky longitudinálního výzkumu generací. I když poznání mladé generace považujeme za základní článek výzkumu generací, přece jen jím nemůže generační analýza končit, ale musí jím začínat.

* K otázce geneze generačních skupin

Generační skupiny v sociologickém slova smyslu se v celé sociálně třídní struktuře společnosti prosazují v historicky nedávném období. Předpokladem vzniku generačních skupin je takový stupeň akcelerace společenského vývoje (tj. růstu výrobních sil a proměn společenských vztahů), jenž nastoluje situaci, kdy ve společnosti současně žijí velké skupiny lidí, které se utvářely v interakci s vývojově odlišnými přírodními a kulturními podmínkami. Takové situaci předcházelo prodloužení střední délky života, které umožnilo současnou existenci více (biologicky chápaných) generací. Základní sociálně ekonomické podmínky pro vznik generačních skupin v celé sociálně třídní struktuře společnosti vznikají však až tehdy, kdy

(7) Nic na tom nemění fakt, že řada jevových generačních specifíků, jež jsou úzce vázány na ontogeneticky a sociálně ekonomicky výlučnou situaci mládeže, se „ztrácí“ v souvislosti se založením rodiny, začátkem ekonomické aktivity a dalšími faktory.

v historickém období jednoho lidského života se viditelně mění výrobní síly a společenské vztahy, kdy vznikají nové vztahy a technologie, jejichž plné využití a postupně i překonání vyžaduje nové kvality pracovních sil s odlišnými sociálními, kulturními, profesionálními a jinými znaky.

Zhruba od poloviny minulého století se v hospodářsky vyspělých zemích setkáváme s generačními skupinami, které si v různé míře uvědomují svou generační sounáležitost a manifestují ji především v rámci konfrontace svých hodnot a schopností s hodnotami a schopnostmi jiných generací. (8) Přesto, že nové generace nutně navazují na to, co vytvořily generace předcházející, nemohou se s nimi zcela ztotožnit. Ztotožnění hodnot a norem není možné ani z hlediska starších generací, přestože v nové generaci mají jediný reálný způsob jak zajistit kontinuitu kultury, na níž se svou celoživotní aktivitou podílely.

Distance každé nové generace od generací minulých je fenoménem společenského vývoje [Mannheim 1952]. Vztah k této distanci, resp. generační diskontinuitě, zpravidla odráží pokrokovost různých sociálních subjektů.

Sociální subjekty, jejichž orientace je v daném historickém okamžiku pokroková, posuzují generační skupiny a jejich specifické projevy zpravidla velkoryseji a tolerantněji ve snaze využít historicky odlišné situace nové generace v zájmu prosazení zájmů či urychlení procesů, jež sledují. Z toho však nelze odvodit, že konzervativní sociální subjekty generační skupiny pouze kritizují nebo přehlížejí. Na generační skupiny (mládež) se orientuje zájem všech rozhodujících společenských subjektů. Získat novou generaci znamená získat pro sebe budoucnost. Generační skupiny, které v sociálně konzistentní a z hlediska společenského vývoje relevantní podobě vystupují především jako mladé generace a jejich generačně kulturní seskupení a generačně zájmové skupiny, jsou prostředkem prosazování třídních, národních, teritoriálních a jiných skupinových zájmů, jsou objektem, na nějž jsou tyto zájmy přenášeny a v něm historicky prolongovány. Jsou však také nutně subjektem, který tyto zájmy generačně pozměňuje a novými způsoby v nových podmínkách naplňuje. Význam generačních skupin (především mládeže) tak v souvislosti s urychlováním procesů společenské změny zákonitě roste.

K identifikaci generačních skupin ve společenské praxi

Existuje nespočet důkazů, že v naší společenské realitě jsou generační skupiny (zvláště generačně kulturní seskupení a generačně zájmové skupiny mládeže) mnohdy nesprávně identifikovány, rozporně hodnoceny a nedostatečně využívány jako reálný či potenciální subjekt intenzifikace sociálně ekonomického a kulturně politického vývoje. Hovoří-li se obecně o mladé generaci, je mládež synonymem naší budoucnosti. Oficiální dokumenty, které se zabývají mládeží, zdůrazňují význam mladé generace, nezbytnost všestranné péče o její vývoj atp. Jestliže však této poněkud imaginární „mladé generaci“ je přiznávána role důležitého společenského subjektu, vytvářejí se jí „podmínky“ a je jí verbálně otevírán

(8) G. Pearson se snažil vystopovat počátky těchto konfrontací, jež vzbuzují odpor strážců „tradičních“ hodnot a norem. Na základě analýzy dobových materiálů postupoval od současnosti (osmdesátá léta) do minulosti, aby poznal rozsah a charakter výhrad starších vůči mladé generaci. V padesátých letech nebyly tyto kritické poznámky na adresu mladé generace příliš odlišné od současnosti, ale v zásadě se nelišily ani v letech třicátých a na začátku století. Teprve v polovině minulého století výhrad vůči mládeži v tisku a jiných dokumentech významně ubývá. Příčina je evidentní: mládež se v té době v celé sociálně třídní struktuře kapitalistické společnosti teprve formovala, ještě se příliš nesdružovala a více se identifikovala s hodnotami, které jí předkládali dospělí [Pearson 1983].

„prostor“, pak zpravidla méně pochopení, porozumění a pomoci se dostává konkrétním, reálným generačně kulturním seskupením a zájmově generačním skupinám. Zde je ze strany společenské praxe (výchovných pracovníků, kulturních institucí, společensko-politických orgánů apod.) příliš častým jevem nezáměr, apriorní negativní hodnocení, snaha o reglementaci, nebo dokonce restriktci.

V rovině obecných analýz a hodnocení mladé generace nebyly dosud generačně kulturní seskupení a neformální zájmově generační skupiny příliš reflektovány. Často byly dokonce „vyloučeny“ z mladé generace, jako by netvořily integrální součást její sociální základny. Příčina jednostranné orientace na „mladou generaci“ a přehlížení či odmítání reálných seskupení a skupin je prostá: globální mladé generaci lze přisoudit čtěné vlastnosti, neboť je empiricky jako celek obtížně uchopitelná a prostor pro utilitární manipulaci při jejím hodnocení je značný. Nechtěné vlastnosti z ní lze vyabstrahovat a přenést na marginální skupiny, které podlehly „špatnému příkladu dospělých“ a „vlivu kapitalistického světa“ [Dokumenty 1986 : 24].

O neformálních a spontánně vznikajících generačně zájmových skupinách se zpravidla mluvilo jen v souvislosti s negativními jevy (výtržnictvím, narkománií, násilnictvím, opilstvím atd.). Příčiny těchto společensky závažných a nebezpečných jevů byly často hledány nikoli v širších společenských kontextech, ale v samotné existenci skupin, v tom, že se mladí lidé spontánně sdružují. Party či jiné typy zájmově generačních skupin byly a priori označovány jako „závadové“ a jejich existence považována za spíše nežádoucí.

V případě generačně kulturních seskupení a zvláště pak konkrétních zájmově generačních skupin byly pozorovatelné a hodnotitelné mnohem více vystavení realitě, s níž zpravidla nekonvenovaly ideologické představy (i autoritativní tvrzení) o tom, jaká mladá generace je nebo by měla být. Tento „rozpor“ byl často řešen nerespektováním těchto reálných seskupení a skupin a schematickými úvahami v abstraktní rovině o žádoucích vlastnostech mladé generace, v konkrétní rovině pak buď o nežádoucích delikventních partách, anebo bezproblémových skupinách v mládežnické organizaci. Podstatná část naší mládeže však nepatřila a nepatří ani mezi delikventy, ale ani mezi ty, kteří nacházejí seberealizaci v mládežnické organizaci. Aniž bychom snižovali faktický a především potenciální význam mládežnické organizace pro utváření generačních skupin a jejich kultury, je nutno konstatovat, že těžiště generačních vztahů mladých lidí a těžiště generační kultury leží spíše v generačně kulturních seskupeních a generačně zájmových skupinách mimo mládežnickou organizaci. (9)

K ontogenetické a sociálně demografické relativitě významu generačních skupin

V období po druhé světové válce bylo na Západě významu a roli generačních skupin věnováno nesčetné množství studií a výzkumů [Eisenstadt 1956; Ellemers 1965; Elklin-Westley 1955; Friedeburg 1965; Biddle-Bank-Merlin 1980; Youniss-Smollar 1985; Brake 1987 aj.]. V souvislosti s nynějším společensko-politickým pohybem v socialistických zemích se otázka generačních skupin jako faktoru vývoje mladého člověka dostává i do popředí zájmu marxistické sociologie mládeže [Iljinskij 1988; Kon 1971; Svítek 1987].

Posun v posledních třiceti až čtyřiceti letech spočívá v tom, že se již prakticky neobjevují krajně extrémní názory, které buď význam generačních skupin zcela popíraly, resp. hrubě

(9) Podle dat výzkumu [Šubrt-Buriánek 1987] většina mladých lidí (60 %), z toho 51 % členů SSM a 70 % nečlenů SSM, dává ve volném čase přednost činnosti mimo zájmové organizace a pouze 7 % mladých lidí preferuje možnost trávit volný čas nějakou zajímavou činností v SSM.

redukovaly (z hlediska času, směru a rozsahu vlivu na osobnost), anebo jej naopak zveličovaly a přeceňovaly predeterminační charakter jejich vlivu na další vývoj osobnosti mladého člověka a celé sociální skupiny mládeže. V nemarxistické i marxistické odborné literatuře se prosadil názor, že generační skupiny jsou v současné kulturně rozvinuté společnosti nezbytné pro zdravý sociální i psychický vývoj mladého člověka, neboť plní specifické socializační funkce, které nemůže poskytnout ani rodina, ani škola, ani jiné instituce a skupiny. Rodina, generační skupina, škola, pracovní kolektiv a nejrůznější instituce a organizace utvářejí specifické stránky osobnosti soudobého člověka, vzájemně se svými možnostmi, prostředky, obsahy i formami interakce s mladým člověkem doplňují (což neznamená, že mezi nimi nemohou nastat rozpory a konflikty), přičemž v průběhu ontogeneze mladého člověka se postupně pro něj mění pořadí i charakter významu těchto skupin a institucí. Význam generačních skupin pro mládež v soudobých rozvinutých společnostech kulminuje ve věku okolo 17 a 18 let. Podle starších dat [Duquesne 1963] i dat, která přinesl nedávno realizovaný výzkum [Vybrané 1989], preferují trávení volného času v generační skupině přibližně tři čtvrtiny 16–18letých. Ve věku 19–21 let již jen méně než dvě třetiny mladých lidí a ve věku, kdy již velká část mládeže se spíše orientuje na monogamní vztahy (22–24 let), je preference generačních skupin příznačná již jen pro třetinu až polovinu mládeže.

Existují zde však určité diference dané teritoriálně (město – venkov) a především pohlavím. Není nám znám výzkum z poválečného období, který by jak v kapitalistických, tak i socialistických zemích nepotvrdil větší význam generačních skupin pro chlapce než pro dívky.

Dívky se více orientují na vztahy uvnitř své orientační rodiny a především na vztahy k zpravidla jedné dominantní kamarádce a později na vztahy k sexuálnímu partnerovi [Vybrané 1989]. Domníváme se, že tato skutečnost poměrně přesně indikuje převažující prvky tradičních rolí muže i ženy v rodině a společnosti. Emancipační procesy, přestože mají značně specifické podoby v kapitalistických a socialistických zemích, se však v obou systémech obdobně promítají do růstu významu generačních skupin pro dospívající dívky. Proměny mužských a ženských rolí v rodině se staly faktorem růstu významu generačních skupin pro dívky, a naopak vyšší účast dívek v generačních skupinách se stala jedním z faktorů emancipace a proměn mužských a ženských rolí v nově zakládaných rodinách [Vybrané 1989]. Nepřímo se tak prokázalo, že relevance generačních skupin pro mladého člověka je přímo úměrná jeho společensky determinovanému úsilí o sebeurčení a sebevyjádření.

V posledních zhruba deseti letech je v průmyslově vyspělých zemích reflektován růst významu generačních skupin pro socializaci jedince v souvislosti s pozitivně i negativně působícími změnami ve vědeckotechnické a ekonomické oblasti. (10) Vrstevnické skupiny v důsledku vývojové akcelerace v této sféře vytvářejí často lepší komunikační prostor než rodina. (11) Konkrétně například děti a mladí lidé z dělnických rodin mohou své poznatky a zkušenosti, jež se týkají počítačů, programování apod. spíše sdělovat (kromě učitelům

(10) Máme na mysli rozvoj a užití tzv. „high technologies“ (elektronizace, biotechnologie, aplikace supravodivosti atp.), ale i vznik nových podob odcizení ve sféře práce (např. v plně automatizovaných provozech), vysoký stupeň nezaměstnanosti mládeže a její sociální důsledky.

(11) V západní sociální psychologii a sociologii mládeže není ojedinělý názor, že „vztah dospívajícího k jeho vrstevníkům a jeho účast na činnosti vrstevnické skupiny je jednou z nejdůležitějších věcí v jeho životě“ [Horrock 1976 : 512]. Argumentována je tím, že zkušenost získaná ve vrstevnické skupině je univerzální složkou vývoje dospívajícího a bez této zkušenosti není možný normální vývoj člověka [Hartup 1976]. Někteří autoři považují vrstevnické skupiny v době dospívání jedince za hlavní socializační činitel [Savin-Williams 1980 ; Le François 1976]. Tyto názory jsou tradovány od dob Stanley Halla [Hall 1905], který si patrně jako první povšíml významu adolescence ve vývoji člověka a toto období a biologicko-psychologické procesy s ním spojené poněkud „přeexponoval“. Nejsme toho názoru, že

informatiky, vedoucím kroužků elektroniky apod., což jsou často jim značně generačně blízcí lidé) sobě navzájem než rodičům, z nichž většina je v tomto směru nekomunikabilní. (12)

Jestliže dříve byla v generačních skupinách výrazná citová pojítka, umožňující jinou dimenzi emocí než tu, kterou poskytuje mladému člověku rodina (kamarádské vztahy, vztahy k druhému pohlaví), pak dnes značně roste význam mentálních pojítek vznikajících v souvislosti s rozvojem generačně specifických zájmů, dovedností a schopností v oblastech, které předchozími generacemi (včetně rodičovské generace) nemohly být v době jejich mládí poznávány a osvojovány. I když značná část starší generace pochopitelně také absorbuje nové poznatky, technologie, zájmy apod., je zpravidla její vztah k těmto dodatečně osvojeným hodnotám jiný než vztah generace, která vyrostla „společně“ s novými generacemi technologií, poznatků, kulturních a jiných potřeb a zájmů. Zde pochopitelně odhlížíme od toho, že nové vysoce progresivní technologie nevymýšlejí a nezavádějí mládí lidé, ale spíše lidé středního, a dokonce i staršího věku. Není však podstatné, ke které generaci náleží tvůrci progresivních technologií, ale to, která generace je objektivně schopna tyto technologie akceptovat a široce aplikovat. Zpravidla to není generace, k níž avantgardní tvůrci náleží rokem narození, ale až generace následující.

V čem vlastně tkví specifická funkce generačních skupin, čím se generační skupiny vtiskují do sociálního profilu mladého člověka? Jestliže v dětství, v rámci rodiny, předškolních a školních zařízení se formují podstatné charakteristiky člověka jako individua a jeho předpoklady k zařazení do sociálně třídní struktury, v mládí, především v rámci generačních skupin a vztahů se utvářejí charakteristiky mladých lidí jako relativně koherentní sociální skupiny – generace, i když současně se stává zjevnou sociálně třídní diferenciací založená v orientační rodině a korigovaná vzdělávací, profesionální a společensko-politickou dráhou i novými příbuzenskými vztahy mladého člověka. V mládí – a dále se pokusíme upřesnit nakolik právě zásluhou generačních skupin – dochází ke krystalizaci sociálních rysů člověka, a to jak rysů sociálně třídních, tak rysů generačních, přičemž sociálně třídní a generační rysy se vzájemně prostupují a vytvářejí sociálně třídní specifiky generací a současně také i generační specifiky sociálně třídních struktur daných společností.

Děti a vrstevnické skupiny

Je zřejmé, že účast ve vrstevnických skupinách má význam již v dětském věku. Záměrně na tomto místě nemluvíme o generačních, ale o vrstevnických skupinách, protože se domníváme, že pojem generační skupina je nutno rezervovat pro skupiny, které již v určité míře mají a vyjadřují své generační znaky. Generační skupiny vznikají až v sociálním věku mládeže. Interakce s vrstevníky, kterou v rámci rodiny představuje kontakt se sourozenci a mimo rodinu kontakt se stejně starými jedinci v dětských kolektivech (jesle, školky, dětská hřiště apod.) plní psychologicky relevantní funkce, o čemž například svědčí častá frustrace jedináč-

Ize jednoznačně určit, která instituce či skupina je v dané etapě společenského zrání mladého člověka tou nejdůležitější, neboť záleží na individuálních dispozicích, sociálně třídní pozici, kulturní tradici, etnické skupině, historických okolnostech a dalších faktorech, nicméně souhlasíme s uvedenými názory v tom smyslu, že v současných vyspělých kapitalistických (i socialistických) společnostech je sociální zkušenost získaná v generačních skupinách (respektive jejich prostřednictvím) nezbytnou podmínkou identifikace mladého člověka s nově se utvářející generací a společenskou realitou.

(12) Na uvedeném mnoho nemění ani skutečnost, že v části rodin se naopak v důsledku společného osvojování si určité progresivní technologie či techniky (např. počítače, videotechniky) kontakty mezi dětmi a rodiči spíše rozšiřují a upevňují.

ků, jimž je znemožňován kontakt se sobě rovnými. I když vrstevnické skupiny nemají pro předškolní dítě rozhodující význam, bezesporu již v tomto životním období umožňuje členství v těchto skupinách ověřování a upevňování získaného elementárního stupně lidské subjektivity.

Nicméně v dětství je člověk především objektem působení rodičů, vychovatelů, učitelů a dalších dospělých, neboť schopnost projevovat se jako cílevědomý a uvědomělý subjekt mu není dána biologicky, ale rozvíjí se v procesu jeho psychologického a sociálního vývoje. Pro děti má základní význam jejich sociální interakce v generačně heterogenních skupinách, jakou představuje především rodinný okruh. Determinujícím „informačním milieu“ jsou pro dítě vztahy k příslušníkům „starší“ generace, v první řadě k rodičům. (13)

Teprve ve vrstevnických skupinách si děti zvykají na rovnoprávné vztahy. Dítě, které je v rodině zpravidla středem pozornosti, má výlučnou, proměnlivou, ale v každém období vývoje poměrně přesně vymezenou (pochopitelně zcela závislou a převážně podřízenou) roli, které je soustavně vedeno, usměrňováno a kontrolováno dospělými, se ve skupině vrstevníků začíná učit nové roli, v níž jedná samostatně s jedinci, jejichž postavení a kompetence jsou shodné nebo obdobné. Činí rozhodnutí, jejichž důsledky nejsou – tak jako v rodině – korigovány, tolerovány, chváleny či trestány na základě relativně jednoznačných a konzistentních hodnot a norem. Normy ve skupině dětí jsou jak volnější a mnohoznačnější než ty, které platí v konkrétních rodinách členů skupiny (neboť zde se projevuje sociální a kulturní diferenciací rodin i dostatečná neosvojenost řady norem), tak ale i rigidnější, s tvrdšími sankcemi při neakceptování těch norem, které tvoří konsensus, jenž se stává základem kooperace v dětské skupině.

Do jisté míry mohou naznačené funkce dětské vrstevnické skupiny plnit i sourozenecké vztahy, zvláště pokud sourozenci nejsou od sebe příliš vzdáleni věkem. Proto také poněkud větší význam mají vrstevnické skupiny pro děti jedináčky nebo první děti, jejichž sourozenci se narodili s větším odstupem času. (14) Nezkušenost s vrstevnickými, resp. sourozeneckými vztahy z rodiny, vysvětluje zdánlivě paradoxní situaci, k níž u některých jedináčků zpočátku dochází: více než jiné děti touží po vrstevnících, ale jsou pak nejednou ze vztahů v dětské skupině zklamáni.

Děti se ve vrstevnických skupinách často poprvé dostávají do složitých rozporuplných sociálních situací (například záměrné zablokování cesty k dosažení cíle, který je ve shodě s osvojenou hodnotou či normou), jež se musí dítě naučit chápat a řešit. Proces učení se překonávat různé překážky, které se ve vztazích k vrstevníkům často objevují, formuje, ale někdy i deformuje (například v důsledku častých frustrací) důležité prvky osobnosti dítěte. V kontaktu (v kooperaci, ale i v konfliktu) s vrstevníky se dítě poprvé zařazuje do širšího sociálního celku, může relativně nezkresleně poznávat a poměřovat své osobní předpoklady a možnosti.

V dětském věku má především význam analyzovat vzájemný vztah jedince (dítěte) a skupiny dětí. Vztah skupiny dětí ke společnosti nemá sociologicky tak významnou podobu,

(13) Jde fakticky o vztahy k mladé generaci, protože v prvních letech života dítěte ještě velká část rodičů některými znaky náleží do kategorie mládeže. U nás na rozdíl od většiny vyspělých kapitalistických zemí jsou rodiny zakládány velmi brzy. Např. v roce 1985 z celkového počtu uzavřených manželství bylo 74 % nevěst méně než 24 let a totéž platilo o 55 % ženichů. Tomu odpovídá i relativně nízký věk rodičů při narození prvního dítěte. Ve sledovaném roce bylo z celkového počtu živě narozených dětí 80 % těch, které se narodily matkám ve věku do 24 let [Pohyb 1986].

(14) Z uvedeného však nelze vyvodit, že sourozenecké vztahy mohou kompenzovat absenci či nedostatek vztahů ve vrstevnických skupinách. „Děti v rodině nemohou reagovat jako skupina vrstevníků, neboť jsou mezi nimi věkové rozdíly. V důsledku toho se každé dítě v každém okamžiku potýká s problémy zjevně jedinečnými a musí se s nimi vypořádat samo“ [Kiesman 1968 : 67].

protože je jednak značně jednosměrný a jednak je složitě zprostředkovan skupinami dospělých. Proto výzkum dětských vrstevnických skupin je spíše předmětem sociální psychologie než sociologie. Nicméně poznání dětských vrstevnických skupin je důležité pro pochopení řady jevů a procesů, které jsou příznačné pro generační skupiny, jež jsou v centru sociologického zájmu. Poznání dětských skupin nelze proto při výzkumu generačních skupin – vztahených především k sociálnímu věku mládeže – ignorovat.

Generační skupiny a adolescence

Význam vrstevnických a později generačních skupin v procesu ontogeneze roste. V pubertě jsou vztahy realizované v těchto skupinách již velmi důležité a v adolescenci zcela nenahraditelné pro zdravý mentální a sociální vývoj jedince, ale i pro utváření společenského charakteru celé nové generace, a tudíž pro společenský vývoj. (15)

V adolescenci již nejde jen o upevňování a „testování“ dosaženého stupně subjektivity, jak je tomu v dětském věku, ale interakce s vrstevníky získává nové rozměry a kvality : generační skupina je jednak nezbytným článkem získávání prvních sexuálních zkušeností, jednak má zcela nezastupitelný význam jako sociální prostředí umožňující rovnocenný otevřený a tvořivý dialog, nezbytný k utváření osobnosti i pocitu sounáležitosti k širším sociálním (třídním, generačním aj.) celkům.

V generační skupině dochází v pubertě a zvláště v adolescenci k intenzivní výměně znalostí a prvních zkušeností z emocionálně sexuálního života. (16) Tato výměna probíhá zpravidla v oddělených chlapeckých a dívčích skupinách, i když koedukace a další změny v životě mládeže uvolnily v tomto směru dříve těžko překonatelné bariéry. V generační skupině také většinou adolescent nachází svého prvního partnera pro intimní kontakt.

Zvláště v počátcích emocionálně sexuální aktivity generační skupina posiluje odhodlání adolescenta k navázání intimních vztahů. Zahájení těchto vztahů se v mnoha generačních skupinách stává normou, která do jisté míry působí nivelizačně na sexuální chování členů skupiny. (17) Ti jsou i při stejném věku často velmi odlišně fyzicky i psychicky na zahájení těchto vztahů připraveni. (18)

(15) Proměnu vrstevnické skupiny ve skupinu, kterou nazýváme generační, výstižně popsal V. Příhoda : „Prepubescent žije ve škole jako příslušník masy, kterou nepřehlédá. Je daleko více vedle spolužáků, nežli aby byl s nimi . . . V tomto období děti na sebe žalují, pokřikují na sebe, vysmívají se defektním nebo jinak výjimečným druhům. V pubescenci jakoby rázem se stává třída celkem, k němuž členové lnou. Žaloba na spolužáka je nemožnou, naopak žák sám trpí trest, než by prozradil viníky. Započíná se jakési spolkaření, v němž je mnoho hravého a formalistického [Příhoda 1967 : 63].

(16) Výzkum [Vybrané 1989] potvrdil hypotézu o rozhodujícím významu generačních skupin pro emocionálně sexuální zrání mladého člověka. Konkrétně např. s problémy v oblasti intimních vztahů se obrací na matku přibližně jen pětina mladých lidí (převážně dívek), na otce jen dokonce každý dvanáctý, ale s kamarády o těchto problémech diskutuje polovina mládeže a přibližně desetina dá na jejich rady. (Na rady rodičů v tomto směru dá přibližně jen každý třicátý mladý člověk.)

(17) Důležitou roli v tomto ohledu mají např. erotické hry v generačních skupinách, které umožňují navázání intimního kontaktu jakoby z vnějšího popudu, a nikoli na základě individuálně vyjádřené touhy. Na rozmezí puberty a adolescence tak generační skupina pomáhá překonávat rozpor mezi touhou po intimním párovém kontaktu a studem, obavami a jinými zábrany sexuální touhu vyjádřit. Podle dat výzkumu [Vybrané 1989] má u nás více než polovina mladých lidí ve věku 14–15 let již za sebou první lásku a ve věku do 17 let již přibližně třetina mládeže získává první zkušenost z pohlavního styku.

(18) Vliv generačních skupin na formování erotického „vkusu“ a sexuálního chování mladých lidí se po první a zvláště druhé světové válce značně rozšířil a zintenzivněl. Dříve byly „některé oblasti života

Emocionálně sexuální vztahy v generačních skupinách úzce souvisejí se vztahy přátelskými. Zvláštní charakter přátelství, která vznikají v pubertě a adolescenci, je podle našeho soudu dán jejich totalitou, jež zasahuje všechny, i ty nejintimnější stránky života mladého člověka. Přátelské vztahy jsou v adolescenci syceny vzájemným prožíváním všech vítězství a proher na cestě k dospělosti. Přátelství, která vzniknou později, jsou obvykle účelová, orientovaná na konkrétní společný zájem. I když kolem nich lze budovat další vztahy, zpravidla se již nedosahuje oné intimity, všestrannosti a závaznosti přátelství z dob dospívání. (19) Neznámá to však, že by v adolescenci nebyly přátelské vztahy založeny na společných zájmech. Dokonce mnohé z těchto zájmů jsou specificky generační a vedou k rozvoji schopností a dovedností, které mají zásadní význam pro budoucnost. Přátelské vztahy různé intenzity a emocionálně sexuální vztahy tvoří základní strukturu vztahů v generačních skupinách. Jejich prostřednictvím se vyjevují další sociální vztahy, které reálně či potenciálně v generačních skupinách existují a jsou zde postupně exponovány, nebo naopak dočasně tlumeny.

Sociálně integrační a diferenciační relevance generačních skupin

Klima generační skupiny nejlépe mladým lidem umožňuje střetávání a vzájemné obohacování názorů a postojů, které mohou být odlišné i protichůdné, nicméně vyplývají z relativně shodné sociální zkušenosti, jsou historicky shodnou, i když sociálně diferencovanou generační reflexí společenské skutečnosti.

Výsledkem dialogu v generačních skupinách je určitý generační konsensus, který je pak na stupnici významu společenských vztahů „posunut“ tím, že je konfrontován s konsensem strašáků. Dialog v generačních skupinách vede jak k uvědomění si a osvojení si reálné společenské diferenciace, tak ke generační integraci. Generační integrita je pak posilována rozšířením dialogu za hranice generačních skupin ke skupinám a institucím, které reprezentují dospělí lidé. Dialog, který mladí lidé vedou uvnitř generačních skupin, je především způsobem jejich sebepoznání a sebevyjádření. Dialog, který vedou se staršími, je především způsobem jejich sebeurčení.

Tento dialog má nejen generační, ale také sociálně třídní relevanci. Každá nová generace totiž musí do jisté míry sama empiricky poznat, v čem a v jaké míře se v dané historické situaci lidé v rámci generace i mimo ni vzájemně podobají a liší svými životními podmínkami a možnostmi. Procesy generační a sociálně třídní diferenciace a integrace, které probíhají v rámci generačních skupin a jejich prostřednictvím, se prolínají a ovlivňují. Zjednodušeně řečeno, představují cestu od původní, rodinou determinované a dětmi nejasně uvědomované sociálně třídní diferenciace přes relativní generační integraci v době puberty a adolescence k uvědomované sociálně třídní diferenciaci nové generace.

Především však adolescence je obdobím intenzivního prolínání sociálně třídních a generačních diferenciačně integračních procesů. V pubertě spočívá význam vrstevnických skupin převážně jen v oblasti biopsychického zrání osobnosti. Vrstevnická skupina je v tomto období důležitou komponentou utváření osobnostního profilu, neboť mimo jiné významně ovlivňuje procesy svázané s probouzející se sexualitou, které v tomto období mají značný vliv na myšlení

považovány za soukromé: bylo porušením etikety pronikat do nich nebo trpět, aby se do nich pronikalo. Dnes však musí být jednotlivec připraven netajit se při výslechu s ničím, o co skupina vrstevníků projeví zájem“ [Riesman 1968 : 76].

(19) „Člověk mívá přátele, které si udělá brzy v mládí a z nichž se prostě jen raduje, má pro ně lásku a věrnost, jaké se záhadným způsobem nedostává přátelstvím z pozdějších let, ať byla sebepečnějši [Styron 1984 : 574].

a jednání mladého člověka. V adolescenci je generační skupina významná především z hlediska sociálního zrání, napomáhá k utvoření historicky posunutých generačních a sociálně třídních vztahů.

Ani v současných vyspělých společnostech, pro něž je příznačná narůstající akcelerace změn, nejsou intergenerační posuny hodnot, norem a rolí výrazné. Lze je však již postřehnout při srovnání generací rodičů a dětí, tzn. generací v biologicko-demografickém významu [Kotásková-Boschek 1986 : 483–498]. Avšak i sebemenší proměny společenské kultury, na nichž se mládež podílí, jsou z hlediska nových generací významné, neboť přispívají k jejich společenské identifikaci a generační seberealizaci. Proto je pro společnost výhodné poskytnout generačním skupinám možnost odlišení, možnost být subjektem diskontinuity, neboť to je předpokladem, aby se nová generace stala aktivním a konstruktivním článkem vývojové kontinuity společnosti. (20)

Generační skupiny a společenská změna

Generační skupiny, v nichž se mladí lidé sdružují, se liší od všech ostatních skupin a institucí ve společnosti především svou vysokou proměnlivostí, rychlým a bezprostředním reagováním na změny, které probíhají ve společnosti a mezi mládeží v národním i mezinárodním měřítku. (21) Často jako první zprostředkovávají mnohé nové kulturní trendy, jež si mladí lidé osvojují a které zpravidla obohacují životní způsob mládeže a nepřímo urychlují společenský vývoj. (22) Nejde přitom jen o módní oblékání, rockovou či jinou hudbu, nová odvětví sportu apod., ale také například o elektroniku, ekologii, mírové hnutí a jiné meritorní oblasti společenského života.

Důsledky flexibility a rychlé reakce generačních skupin na změny v kultuře společnosti jsou pro společenský vývoj v zásadě pozitivní. V našich současných podmínkách je rychlost reakce generačních skupin na společenské změny umocňována nepružností a konzervativností velké části ostatních skupin a institucí, které na mládež bezprostředně působí. To nutně vyvolává vážné problémy a obavy. (23)

Rodina s převažujícími prvky tradovaných zvyků a obyčejů patří ke společenským

(20) V tomto ohledu se také mládež reálně stává nositelem kontinuitních změn, inovací v rámci dané společenskoekonomické formace. Není a nemůže být nositelem celospolečenské diskontinuitní změny, tj. sociální revoluce. Nositelem takové změny společenského vývoje jsou společenské třídy. To nevylučuje možnost, aby mládež v takových revolučních přeměnách sehrávala (a zpravidla také sehrává) důležitou roli jako součást revolučního subjektu, jenž vyjadřuje rozhodující třídní potřeby a zájmy, které jsou – zvláště v revolučních situacích – identické z hlediska všech generačních vrstev dané sociálně třídní skupiny.

(21) Blíže viz [Svítek 1988 : 7–26].

(22) Generační skupiny pochopitelně rychle absorbují i nové negativní prvky. Např. v sedmdesátých letech si u nás v širším měřítku „osvojily“ užívání drog, v osmdesátých letech – v souvislosti se sociálně ekonomickou stagnací v naší společnosti a dalšími faktory – akceptovaly jako normální společenský jev druhou ekonomiku apod. Výzkum [Vybrané 1989] však prokázal, že většina mladých lidí přináší její vztahy v generačních skupinách nové a zároveň společensky pozitivní prvky ve způsobu života.

(23) Např. školy, o nichž víme, že by měly anticipovat budoucí vývoj, jsou v mnoha směrech (elektronizace, výuka cizích jazyků, využívání moderních didaktických metod atd.) pět až patnáct let pozadu za vývojem v nejvyspělejších zemích světa a stejný počet let je dělí od okamžiku, kdy i u nás bylo zřejmé, že příslušné změny ve výchovně vzdělávacím systému jsou nevyhnutelné. Blíže viz např. [Mládež 1988].

institucím s výrazně kontinuální funkcí. (24) Často na děti a mladé lidi přenáší hodnoty, normy a role, které jsou v rozporu s charakterem výrobních a mimorodinných společenských vztahů.

Ani pracovní skupiny, do nichž mladí lidé u nás dosud přicházeli, se většinou nevyznačovaly pružností při zavádění nových technologií, progresivních pracovních postupů apod. Naopak zastaralá výrobní zařízení, rigidní plánovací mechanismy, slabá zainteresovanost na inovacích, neperspektivnost a další nepříznivé faktory vyvolávají – jak dokazují data výzkumů – pasivitu a skepsi mládeže ve sféře práce v hlavním zaměstnání [Intenzifikace 1987].

Dokonce ani mládežnická organizace, která je specifickým (institucionalizovaným) generačním seskupením, nedrží krok s dobou. Nejednou nabízí ideje a činnosti, které již stěží mohou mladí lidé akceptovat, a naopak bez většího zájmu a podpory nechává nové zajímavé nápady a činnosti objevující se v neformálních generačních skupinách. Teprve v posledním období zaznamenáváme přísliby zásadní změny této situace [Návrh 1989].

K flexibilitě a proměnlivosti generačních skupin přispívají sdělovací prostředky a další kulturní instituce, jež jsou nebo měly by být médiem šíření nových a progresivních informací, které urychlují proměny generačních skupin. Pokud jde o naše sdělovací prostředky, je situace v tomto směru přinejmenším nejednoznačná. (25) Vysokou dávkou opatrnosti, nepružnosti, neschopnosti vnímat pohyb u nás a ve světě i potřeby mládeže se vyznačují mnohé kulturní instituce, které v nabídce pro mládež prezentují pořady vyhovující spíše potřebám a zájmům pořadatelů, jejichž kulturní orientace a hodnoty vznikaly před dvaceti a více roky, než dnešní mládeži. Ale i pořadatelé, kteří neztratili senzibilitu vůči proměnám generačních kultur, jsou ve svých rozhodnutích limitováni ekonomickými a byrokraticko-administrativními tlaky, přístupem řídicích složek, pro něž je často hlavním kritériem „bezproblémovost“ kultury pro mládež.

Rozpor mezi otevřeností generačních skupin vůči novému, co vzniká u nás i v zahraničí a v čem pro sebe vidí perspektivu, a naopak uzavřenost mnohých společenských skupin a institucí vůči inovacím se v jevové rovině odráží například v tom, že velká část mládeže má zájem o elektroniku a výpočetní techniku, aniž příslušné vybavení ve většině škol, kluboven, pracovišť i rodin je na potřebné úrovni, poslouchá novinky rockové či jiné moderní hudby, aniž si u nás lze běžně koupit lístek na koncert zahraniční skupiny evropského nebo světového formátu, či alespoň kvalitní desku, disk nebo kazetu s její novou nahrávkou, chodí oblečena obdobně jako mládež ve většině vyspělých zemí světa, aniž takové oblečení běžně vyrábí náš oděvní průmysl a běžně prodává státní obchod apod.

Rozpor mezi kulturními potřebami mládeže, které se formují v generačních skupinách relativně nezávisle na kultuře společnosti a běžnou nabídkou v distribuční síti se zvyšuje. V důsledku toho dochází k saturaci potřeb mládeže stále více v závislosti na importu zboží, nebo naopak výjezdů mladých lidí do zahraničí. Je zřejmé, že tato situace má i vážné ideologické a politické souvislosti. (26)

(24) Přesto, že mladí lidé si často v adolescenci utvářejí vizi rodinného života, která se více či méně odlišuje od života orientační rodiny, v době, kdy formují vztahy ve vlastní rodině, stává se pro ně orientační rodina jednoznačně nejsilnějším vzorem. Např. proměny tradičního obsahu mužských a ženských rolí v rodině značně pokulhávají za proměnami rolí obou pohlaví ve sféře vzdělání, práce a kultury [Vybrané 1989].

(25) Tuto funkci např. splňuje Mladý svět, který tradičně dokazuje svou schopnost vidět optikou mládeže. Naproti tomu mnohé televizní „mládežnické“ pořady odpovídají často spíše potřebám a zájmům středněvěkových a starších. Skutečnost, že např. v pořadech TKM jsou mladí lidé převážně jen přihlížejícím a tleskajícím publikem, je více než symbolická.

Pružná a bezprostřední reakce generačních skupin na faktické změny ve společnosti je také základem utváření specificky generačních, i když sociálně třídně diferencovaných rysů mladých lidí, nebo inverzně vyjádřeno, generačně specifické sociálně třídní struktury mládeže. Generační skupiny jsou subjekty generační kultury, která je obecným pojmenováním specifických způsobů a výsledků chování mladých lidí především v generačních skupinách. Prostřednictvím generační kultury se v adolescenci utváří pocit generační sounáležitosti a mimo jiné i jejím přispěním se člověk orientuje v sociálně třídní struktuře společnosti. V generační skupině se zpravidla rodí i potřeba skupinové mimorodinné solidarity.

Generační skupiny a sebereflexe mladého člověka

Členství v generačních skupinách a účast na tvorbě generační kultury umožňuje mladému člověku vidět se v novém světle. Sebereflexe je založena na relativně objektivních kritériích hodnocení, která se v generačních skupinách utvářejí. V mnohem menší míře než například v rodině, škole, zájmové organizaci, pracovních a jiných skupinách a institucích se do těchto kritérií promítá vliv starších osob (rodičů, učitelů, vedoucích apod.), které mohou mít zájem změnit hodnocení mladého člověka v intencích separátních cílů nebo toto hodnocení ovlivňují nevědomě v důsledku citových vazeb. Mladý člověk je v generační skupině posuzován především na základě vlastního chování uvnitř i vně skupiny.

Z rodiny a jiných společenských skupin a institucí jsou do generačních skupin přenášeny prvky hostility vůči odlišným sociálním, etnickým, náboženským, profesním a jiným skupinám. V generačních skupinách jsou často hypertrofizovány a mohou vyústit až v agresivitu.

Generační skupina je také často první skupinou, v níž se adolescent učí uvědoměle podřizovat, racionálně zvažovat různé zájmy a akceptovat ty, které jsou všeobecně prospěšné. I když se generační skupiny v závislosti na sociálním složení vyznačují poměrně vysokým stupněm konformity jednání svých členů a většinou nejsou tolerantní k překračování vnitřních skupinových norem, jsou školou svobodného jednání. Mladí lidé se v nich rozhodují relativně samostatně, bez vedení a usměrňování dospělými. Spektrum možných řešení je posunuté: mladí lidé nemají mnohé zkušenosti, z nichž lze odvozovat rozhodnutí v analogických situacích, čímž se na jedné straně spektrum možných řešení zužuje, ale na druhé straně se v důsledku absence možná již historicky překonaných zkušeností rozšiřuje. V generačních skupinách proto bezprostředně nevystupuje zkušenost starších generací (rodičů, učitelů, starších spolupracovníků apod.) jako limitující faktor, což může mít negativní i pozitivní důsledky.

(26) Záměrně zjednodušujeme, říkáme-li, že v našich podmínkách je import zahraničního, převážně západního, vesměs kvalitního a hlavně u nás nedostatkového nebo enormě drahého zboží i „importem“ ideologie. Sama nutnost získávat mnohé, mladými lidmi žádané zboží v Tuzexu nebo přímo v zahraničí, má ideologický obsah a vliv na mládež různého zaměření: od těch, kteří chtějí chodit ve stylu současné mladé módy ve světě, přes ty, kteří si rádi poslechnou hudbu z kvalitního kazetového stereomagnetofonu, až po ty, kteří chtějí pracovat s dobrým osobním počítačem. Výsledky tohoto ideologického vlivu mohou být různé, převážně však jsou nepříznivé: část mladých lidí pro sebe hledá šanci v legální práci v zahraničí, část ve vazbě na „druhou ekonomiku“, jiní spoléhají na rodiče nebo příbuzné. Alarmující jsou i počty mladých lidí, kteří emigrují. Rezignace na uspokojení mnohých potřeb často vede mladé lidi k pasivitě, alkoholismu apod.

Společenská přestavba nově formuluje tradiční otázku vztahu generací (zvláště mladé generace) a společnosti. Z nich za teoreticky i prakticky nejzávažnější považují otázku, zda lze generaci (mladou generaci) považovat za relevantní sociální subjekt. Její zodpovězení implikuje další směr výzkumu mládeže a generací, ale také změny v praktickém přístupu ke generačním skupinám a kulturám.

Někteří autoři zdůrazňují, že mladá generace v podstatě nemá specifické historicky a ontogeneticky dané předpoklady inovovat sociální realitu. Na druhé straně jiní hovoří o mládeži jako o sociálním subjektu, aniž zvažují reálné předpoklady a možnosti mládeže tuto roli sehrávat. I když role mladé generace jako sociálního subjektu je ideologicky a do jisté míry i prakticko-politicky v rámci představbových procesů oprávněně zdůrazňována [Gorbačov 1988 : 6], nelze v sociologii mládeže dospět k zjednodušujícím přístupům, které by se za jistých okolností mohly stát apologetikou „kultu mládeže“. Neméně problematické však je ztotožnit se s názorem, že mladá generace není vůbec subjektem společenského pokroku [Holda, Matějovský 1987 :36]. Takový názor je smysluplný, máme-li na mysli pojetí sociálního subjektu v klasickém marxistickém významu rozhodujícího subjektu historických revolučních proměn [Engels 1958]. V tomto pojetí nejsou generace samostatným sociálním subjektem, neboť neartikuluji svébytné sociální zájmy v samostatném ideologickém programu. Svým sociálním postavením ani ideologicky nejsou integrované a jako celek nemohou vstupovat – co by zúčastněné a politicky vyhraněné strany – do rozhodujících dějinných rozporů. Jinak je tomu však, chápeme-li generace jako sociální subjekt ve smyslu historicky a ontogeneticky specifické součásti sociálně strukturovaného subjektivního činitele společenského pohybu. Řada nepochopení v diskusi o tom, zda je či není mladá generace sociálním subjektem, vyplývá právě z nedostatečného upřesnění a vymezení generace jako sociálního subjektu.

Vycházíme z toho, že mladá generace je nutně subjektem společenské změny, ale nemusí přitom být subjektem společenského pokroku. Představuje nutně (objektivně) novou sociální kvalitu, která není určována ani jí samou, ani jen tím, že je mladá, ale především konkrétně historickými (sociálně diferencovanými) podmínkami, s nimiž jsou mladí lidé v interakci. V průběhu mládí se nová generace postupně proměňuje z potenciálního sociálního subjektu v subjekt reálný.

Z uvedeného plynou závěry, které směřují k prohloubení výzkumu generačních skupin, ale i závěry týkající se vztahu společenské praxe a nastupující generace. Současné vědomí a jednání mládeže je vážně poznamenáno příznaky extenzivní vývojové trajektorie s řadou deformovaných či potlačených principů socialismu. Mládež reaguje na situaci, kdy v politice byly demokratické principy často nahrazovány formalismem a stylizací, v ekonomice byla tvořivost a podnikavost omezována neúměrnou centralizací a administrativou a vytlačována mimo sféru zespolacenštěné práce, v kultuře byly nové, potenciálně často pokrokové směry a proudy přijímány podezíravě a byrokratické schvalovací a jiné mechanismy se pro ně často stávaly nepřekonatelnou bariérou a do oblasti společenských vztahů na místo proklamované všestranné seberealizace člověka stále více pronikalo odcizení. Změnit myšlení a jednání nových generací předpokládá odstranit uvedené a další negativní rysy socialistického společenského systému. Účast mladé generace na odstraňování těchto nedostatků a na tvorbě nové skutečnosti může výrazně přispět k urychlení změn a k identifikaci mladé generace s procesem a výsledky těchto změn. V tom je východisko přehodnocení dosavadního přístupu k mladé generaci. Jeho jádrem není ani tak hledání nového obsahu a forem „péče o mládež“ (i když také), ale spíše vytváření reálného prostoru a podmínek pro sebepoznání, sebevyjádření a sebeurčení mladých lidí. Týká se to sféry rodiny, školy, práce a především mládežnické

organizace. Spontánně vznikající generační skupiny a nové prvky, které se objevují v generační kultuře, nelze a priori považovat za nežádoucí, ignorovat je nebo je restringovat, ale naopak je nezbytné je kvalifikovaně posuzovat, diferencovat a podporovat vše rozvojetvorné, být rozporné, co aktuálně či perspektivně může urychlit procesy společenské změny.

Literatura

- Bestužev-Lada, I. V.: *Sovremennye socialnye problemy molodoži, k istoricko-sociologičeskoj postanovke voprosa*. Istorija SSSR 1988, č. 2.
- Biddle, B. J. – Bank, B. J. – Merlin, M. M.: *Parental and Peer Influences on Adolescents*. Social Force 1980.
- Brake, M.: *Comparative Youth Culture. The Sociology of Youth Cultures and Youth Subcultures in America, Britain and Canada*. London-New York, Routledge and Kegan Paul 1987.
- Cusick, P.: *Inside High School*. New York, Holt, Rinehart and Winston 1973.
- Dokumenty z jednání XVII. sjezdu KSČ*. Nová Mysl 1986, č. 4.
- Duquesne, J.: *Les 16–24 ans*. Paris 1963.
- Eisenstadt, S. N.: *From Generation to Generation: Age Groups and Social Structure*. Glencoe, The Free Press 1956.
- Ellmers, J.: *Příčiny specifických forem jednání mládeže v moderních společnostech*. In: Překlady z prací západoevropských sociologů mládeže. Praha, Socialistická akademie 1968.
- Elklin, F. – Westley, W. A.: *The Myth of Adolescent Culture*. American Sociological Review 1955, č. 20.
- Engels, B.: *Ludvík Feuerbach a vyústění klasické německé filosofie*. Praha, SNPL 1958.
- Firedenburg, L.: *Zum Verhältnis von Jugend und Gesellschaft*. In: *Jugend in der modernen Gesellschaften*. Köln, Kiepenheuer und Witsch 1965.
- Gorbačov, M.: *Zpráva ÚV KSSS 19. stranické konferenci*. Rudé právo 29. 6. 1988.
- Hall, G. S.: *Adolescence: its Psychology and its Relation to Psychology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*. London, Sydney Appleton 1965.
- Hallinan, M. T.: *Patterns of Cliques Among Youth*. In: *Friendship and Social Relations in Children*. Chichester, Wiley 1980.
- Hartup, W. W.: *Adolescent Peer Relations: A Look at the Future*. In: *Adolescence and Youth in the Year 2000*. Guildford, IPC Science and Technology 1976.
- Holda, D.: *Hodnoty a perspektivy mládeže v ČSSR*. Praha, Mladá fronta 1988.
- Holda, D. – Matějovský, A.: *Problémy a perspektivy marxistické sociologické teorie mládeže*. In: *Teoretické a metodologické otázky výzkumu mládeže*. Liblice, ČSSS 1987.
- Hood-Williams, J.: *The Problem of the Problems of Generations. Youth and Policy* 1984, č. 10.
- Horrocks, J. E.: *The Psychology of Adolescence*. Boston, Houghton Mifflin 1976.
- Iljinskij, I.: *Směna generací*. Impuls 1988, č. 3.
- Kabátek, A. – Sak, P.: *Teoreticko-metodologické poznámky k výzkumu mládeže a generací*. Sociologický časopis 1989, č. 1.
- Kabátek, A.: *Mládež, generace, kultura*. Sociologický časopis 1989, č. 5.
- Kon, I. S.: *Sociologie osobnosti*. Praha, Orbis 1971.
- Kotásková, J. – Boschek, P.: *Generační změny v percepci rodičovského chování adolescenty*. Psychologia a patopsychologia dieťaťa 1986, č. 1.
- Le François, G. R.: *Adolescents*. Belmont, Belmont, Wadsworth Publishing 1976.
- Macháček, L. a kol.: *Mládež a robotnícke povolania*. Bratislava, Práca 1988.
- Mannheim, K.: *The Problem of Generations*. In: *Essays in the Sociology of Knowledge*. London, Routledge and Kegan Paul 1952.
- Matthijssen, M. A.: *Problémy mládí*. In: *Mezinárodní konference „Sociální rozvoj mládeže a její perspektivy“*. Praha, VVS ÚV SSM 1989.
- Mládež a intenzifikace sociálně ekonomického rozvoje*. (Výzkumná zpráva.) Praha, UFS ČSAV 1987.

Мládež jako faktor sociálního rozvoje. Sociologický časopis 1988, č. 2.

Navarová, H.: *Generační proměny současné rodiny*. In: Funkce malých sociálních skupin v procesu generační kontinuity a přípravy mládeže na úlohu společenského subjektu. Praha, ÚFS ČSAV 1988.

Návrh programu svazácké organizace v Praze na období do V. sjezdu SSM. Praha, MV SSM 1989.

Pearson, G. – Hooligan, A.: *History of Respectable Fears*. London, Macmillan 1983.

Pohyb obyvatelstva v ČSSR v r. 1975, 1980, 1985. Praha, FSÚ 1976, 1981, 1986.

Příhoda, V.: *Ontogeneze lidské psychiky II*. Praha, SPN 1967.

Resistance through Rituals. Youth Subcultures in Post-war Britain. London, Hutchinson 1976.

Riesman, D.: *Osamělý dav*. Praha, Mladá fronta 1968.

Sak, P.: *Sociální vývoj mládeže*. Praha, SPN 1985.

Sak, P. a kol.: *Mládež v procesu společenské reprodukce a její podíl na intenzifikaci sociálně ekonomického rozvoje*. Praha, ÚFS ČSAV 1988.

Savin-Williams, R. C.: *Social Interaction of Adolescent Femals in Natural Groups*. In: *Friendship and Social Relations in Children*. Chichester, Wiley 1980.

Sebald, H. – White, B.: *Teenagers Divided References Groups*. Adolescence 1980, č. 4.

Svítek, J.: *Punk jako sociální hnutí mládeže*. Impuls 1987, č. 1.

Svítek, J.: *Zájmové sdružování a zájmové skupiny mládeže*. In: Funkce malých sociálních skupin v procesu generační kontinuity a přípravy mládeže na úlohu společenského subjektu. Praha, ÚFS ČSAV 1988.

Styron, W.: *Sophiina volba*. Praha, Odeon 1984.

Šubrt, J. – Buriánek, J.: *Z výzkumu názorů mládeže na činnost SSM*. Impuls 1987, č. 4.

The Social Structure of Urban Adolescent Peer Groups. In: *Studies in Adolescence*. New York, Macmillan 1975.

Vybrané malé sociální skupiny v procesu generační kontinuity. (Výzkumná zpráva.) Praha, ÚFS ČSAV 1989.

Youniss, J. – Smollar, J.: *Adolescent Relation with Mothers, Fathers and Friends*. Chicago, University of Chicago Press 1985.

Zich, F.: *Sociální procesy*. Praha, Svoboda 1986.

Резюме

A. Кабате́к: К социологическому определению групп поколений

Представленная статья продолжает концепцию «культуры поколений» (Кабате́к 1989). Ввиду того, что культура поколений формируется преимущественно как результат отношений и деятельности внутри т. наз. групп поколений, целью настоящей работы является содействовать определению понятия «группы поколений» и объяснению значения этих групп для социального развития индивида и общества в целом.

Под группами поколений понимаем социальные группы, связываемые подверженным воздействию времени, хотя первично социально дифференцированным мышлением и поведением. Специфические черты групп поколений определены конкретно-историческими условиями, неповторимыми экономическими, общественно-политическими и культурными условиями, на основе которых и во взаимодействии с которыми осуществляется социальное развитие этих групп и идентифицируются, отражаются и удовлетворяются их социально дифференцированные потребности и интересы.

Говоря о группах поколений, можно различить три основных уровня. Наиболее общим типом групп поколений являются конкретно-исторические поколения, крупные, социально расслоенные группы, являющиеся носителями относительно специфических культур поколений. Конкретно-исторические поколения внутренне дифференцированы, во-первых, социально, в первую очередь, в зависимости от (исходных, актуальных и целевых) социально-классовых статусов индивидов и групп, во-вторых, специфическими культурными сношениями. Вокруг этих культурных стилей

поколений (хиппи, скинхедс, бродяг, защитников природы, компьютерных фанатов и т. п.) формируются агрегаты групп – культурная группировка поколений. Конкретному социологическому познанию наиболее открыты небольшие группы поколений по интересам (конкретные компании, группы друзей и т. п.). Представленная работа подчеркивает необходимость в рамках анализа места и роли групп поколений в общественной структуре и воспроизводстве изучать все вышеуказанные уровни этих групп.

Группы поколений наиболее четко и во всех своих измерениях (т.е. как конкретно-исторические поколения, культурные группировки поколений и группы поколений по интересам) проявляются в молодости. Постепенно человек покидает группы и группировки поколений по интересам. Контакт с своим поколением он сохраняет при посредстве интернализованных отношений к культуре поколений, которую он при посредстве своих позиций и ролей в более широких и общественно более значимых структурах вносит в культуру своего класса, этнической группы и всего общества. Происходит метаморфоз отношений и специфических культурных признаков, созданных в группах поколений. То, что было функциональным только в процессе эмансипации молодого индивида и поколения, постепенно теряется и остаются лишь специфические элементы поколений, проверенные временем и принятые обществом (класс, этническая группа и т.п.) как целесообразная инновация собственной культуры.

Автор различает группы «поколений» и «сверстников». О группах сверстников он говорит в отношении к группам детей, у которых еще не развиты, еще не осознаются и не выявляются специфические признаки поколения. Понятие группа поколения поэтому оставляется только для молодежи, для которой идентификация и проявление специфичностей поколений характерны. В следующей части работа рассматривает значение групп поколений и сверстников в разных фазах социального развития молодого человека и их значение для процессов социального изменения.

Группы поколений отличаются от прочих групп, с которыми молодые люди взаимодействуют, в первую очередь, по своей высокой изменчивости, быстрому и непосредственному реагированию на изменения, протекающие в обществе в национальных и международных масштабах. Зачастую они первыми опосредствуют новые культурные направления, которые молодые люди быстро и свойственным для себя образом осваивают и которые, как правило, обогащают образ жизни молодежи и косвенно и обусловленно ускоряют выбранные тенденции общественного развития. Исходя из этого, статья указывает на необходимость изменений в подходе к группе, поколений в общественной практике. Эти изменения она рассматривает как важную часть разворачивающихся процессов общественной перестройки в Чехословакии.

Summary

A. Kabátek: Contribution to the Sociological Definition of Generation Groups

The paper submitted here has reference to the conception of "generation culture" [Kabátek 1989]. In view of the fact that the generation culture is predominantly formed as an outcome of relations and activities within the so-called generation groups, the present paper is aimed at defining the concept of "generation group" with more precision and at throwing light upon the significance of these groups for the social development of the individual as well as of society as a whole.

In our conception, generation groups are social groups unified by time-influenced, even through primarily socially differentiated thought and action. The specific features of generation groups are determined by concretely historical conditions, by unrepeatable economic, sociopolitical and cultural conditions on the basis of and in interaction with which the social development of these groups takes place and their socially differentiated needs and interests are identified, expressed and satisfied.

In referring to generation groups, three basic levels are distinguished. The most general type of generation groups are *concretely historical generations*, i.e. large, socially diversified groups that are bearers of relatively specific generation cultures. Concretely historical generations are internally differentiated 1. socially, particularly in dependence on the (initial, actual and goal) social-class statuses of individuals and groups, and 2. in terms of specific cultural styles. Around these generation-determined cultural styles (hippies, skinheads, tramps, environmentalists, computer fans, etc.) there arise group aggregates – *generation-cultural groupings*. Small *generation-interest groups* (concrete gangs, friendship groups, etc.) are most accessible to concrete sociological cognition. In the present paper, stress is laid on the necessity to study all the outlined levels of the above groups within the framework of the analysis of the position and role of generation groups in the social structure and reproduction.

It is in youth that generation groups manifest themselves most clearly and in all their dimensions (i.e. as concretely historical generations, generation-cultural groupings and generation-interest groups). Step by step, the individual leaves his generation-interest groups and groupings. He/she keeps up contacts with his/her generation by means of internalized relations to the generation culture which, through the mediation of his/her positions and roles in broader and socially more important structures, he/she introduces into the culture of his/her class, ethnic group, and the whole society. A metamorphosis of relations and of specific cultural characteristics formed in generation groups is taking place. Whatever was functional merely in the process of the emancipation of the young individual and generation gradually disappears, and only those generation-specific elements which have been verified by time and accepted by society (class, ethnic group, etc.) as a purposeful innovation of its culture remain in existence.

“Generation groups” and “peer groups” are distinguished in this paper. Peer groups are referred to in relation to groups of children in which generation-specific features have not yet been developed, realized and manifested. Thus the concept of generation group is reserved only for that part of youth of which the identification and manifestation of generation specifics is typical. The following part of the study is concerned with the significance of peer and generation groups in various phases of the young man’s/woman’s social development, as well as with their relevance for processes of social change.

Generation groups differ from other groups with which the young people interact first of all in their high changeability, in quick and immediate reactions to the changes taking place in society on both the national and the international scale. Often they are the first to mediate new cultural trends which are speedily and specifically appropriated by young people and which, as a rule, enrich their way of life and directly, conditionally accelerate the launched-off trends of social development. Proceeding from the above, the paper points out the necessity of changes in the approach to generation groups in social practice. These changes are conceived as an important part of the social-reconstruction process in Czechoslovakia.